

แซนพนม : ภูมิปัญญาเขมรโบราณมิติความสัมพันธ์
ระหว่างคน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งแวดล้อม
กรณีชุมชนรอบเขาพนมรุ้ง

สุรียา คลังฤทธิ์

หลักสูตรดุษฎบัณฑิต สาขาการวิจัยประชากรและสังคม
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
Email: missuniverse5000@yahoo.com

ยโสธารา ศิริภาพระภากร

สาขาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ภัสสร มิ่งไธสง

หลักสูตรมหาบัณฑิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

บทความเรื่องแผนพจนมภูมิปัญญาเขมรโบราณมิตีความสัมพันธ์ระหว่างคนสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ กรณีชุมชนรอบเขาพนมรุ้งเป็นบทความที่เขียนขึ้นเพื่อเสนอให้เห็นถึงประเพณีที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านมิตีความสัมพันธ์ระหว่างคนสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมาจากฐานคติลัทธิวิญญาณนิยม ความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ จึงเป็นบ่อเกิดแห่งพิธีกรรมการอ่อนน้อมหรือการเซ่นไหว้ เนื่องจากการประกอบอาชีพชาวเขมรพึ่งพิงอาศัยน้ำจากธรรมชาติหรือฝนฟ้า จึงผูกโยงความเชื่อตาพนมกับการทำมาหากินเข้าด้วยกันบนฐานคิดแบบวิญญาณนิยมเพื่อให้มีผลิตผลที่งดงามและความอุดมสมบูรณ์ เป็นปรัชญาเขมรโบราณที่เชื่อมโยงฐานคิดเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สื่อออกมา 3 มิติ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ภูมิปัญญาการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน สิ่งที่แสดงออกมาก็คือกิจกรรมจนกลายเป็นจารีตหรือประเพณีที่ได้ปฏิบัติร่วมกันทั้งชุมชน 3) ภูมิปัญญาการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติบนฐานความคิด ความเชื่อ ความต้องการร่วมกัน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาจากฐานวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณของชาวเขมรในชุมชนรอบเขาพนมรุ้ง

คำสำคัญ: แผนพจนม, ภูมิปัญญาเขมรโบราณ, มิตีความสัมพันธ์, ชุมชนรอบเขาพนมรุ้ง

**Sanpanom: The Local Wisdom of Ancient
Khmer Related to Dimension between People,
the Supernatural and the Environment:
The Case of Phanomrung Village**

Suriya Klangrit

Doctoral Program
Institute for Population and Social Research, Mahidol University
Email: missuniverse5000@yahoo.com

Yasochara Siripaprapagon

Buddhist Studies
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus

Putsorn Mingtaisong

Master's Degree Program
Institute for Population and Social Research, Mahidol University

Abstract

This article aims to present Sanpanom - the local wisdom of ancient Khmer related to people, superstition and environment. It identifies the importance of supernatural power of Sanpanom in the case of Phanomrung village. The villagers are farmers who need rain for farming, so they organize ritual for worshipping in order to have rainwater and abundant agricultural produce. Sanpanom is an ancient Khmer philosophy based on local wisdom, 1) the wisdom that links people with nature, 2) the wisdom that links people with people through community practices, 3) the wisdom that links people and the supernatural. This is the local wisdom based on shared beliefs of Khmer people that passed down since ancient time until nowadays in the communities in Phanomrung area.

Keywords: Sanpanom, local wisdom, ancient Khmer, superstition, Phanomrung villagers

บทนำ

พื้นที่ศึกษาวิจัยคือบ้านตะโก ตำบลโคกย่าง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์นั้นเป็นชุมชนใกล้เคียงกันเขาอันเป็นที่ตั้งของปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยปราสาทเขาพนมรุ้งจะตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเดินทางไปยังเขาพนมรุ้งด้วยทางเท้าโบราณระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร สมัยก่อนจะมีป่าโปร่งสลัดกับดงหญ้าคาทั่วบริเวณพื้นที่ แต่ก่อนพื้นที่เขาพนมรุ้งและบริเวณใกล้เคียงรวมทั้งบ้านตะโก มีความอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยป่าและสัตว์ป่า เช่น เสือ ลิง ชะนี ซึ่งบางครั้งชาวบ้านยังเห็นเสือออกมาล่า วัว ควายของชาวบ้าน

ชุมชนบ้านตะโกนี้ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2479 โดยผู้ริเริ่มมาบุกเบิกการตั้งหมู่บ้าน ได้แก่ นายมูล อุกประโคนพร้อมกับเพื่อนบ้านซึ่งเป็นชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านตาจู้ก ต่อมามีการขยายตัวของประชากรในหมู่บ้านจนได้เกิดการตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่ รวมอายุของหมู่บ้านแล้วประมาณ 81 ปี (สำเร็จ โกวิท, สัมภาษณ์, 2560) บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นมีต้นตะโกหรือต้นตะโกนาชุกชุม ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่าบ้านตะโก (อวย จาบประโคน, สัมภาษณ์, 2560) แสดงถึงการให้ความสำคัญหรืออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีผลต่อระบบความคิดของชาวบ้าน ลักษณะพิเศษของต้นตะโกคือมีผิวเปลือกเป็นเกล็ดแข็งๆ สีดำมีลำต้นสูงปานกลางถึงสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับต้นไม้ชนิดอื่นๆ อรรถประโยชน์ของต้นตะโกคือชาวบ้านจะนำผลไปย้อมแหจากดำนสีขาวให้เป็นสีดำ ผลของต้นตะโกก็สามารถกินได้เป็นผลไม้ท้องถิ่น ลักษณะพิเศษของสภาพลำต้นที่มีสีดำ ตามคำกล่าวของชาวบ้านแต่โบราณว่า “ดำเหมือนตอตะโก”

ชาวบ้านแถบนี้ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และเลี้ยงวัว และต่อมาได้มีเพื่อนบ้านจากถิ่นอื่น ได้แก่ ประเทศกัมพูชาหรือชาวเขมรต่ำ

ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “คแมร์กรอม” ย้ายมาจากจังหวัดข้างเคียง คือ สุรินทร์ ส่วนมากเป็นคนที่พูดภาษาเขมรหรือเขมรถิ่นไทย “คแมร์ลือ” ได้ย้ายเข้ามาจับจองที่ดินถิ่นฐานเพื่อการทำมาหากินเป็นจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เป็นได้กลายมาเป็นชุมชนชาวเขมรบ้านตะโกในปัจจุบัน

พื้นที่บริเวณหมู่บ้านตะโกมีบริเวณกว้าง อันเป็นพื้นที่ทำนา และสระน้ำท้ายหมู่บ้านเพื่อสำรองไว้ในการเพาะปลูกพืชพรรณธัญหาร แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดในเชิงอาชีพที่พึ่งพิงอาศัยอยู่กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 1 ทางเข้าหมู่บ้านตะโก ตำบลโคกยาง อำเภอลำปลายสมันต์ จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพโดย สุรียา คลังฤทธิ์)

หมู่บ้านตะโกเป็นชุมชนชาวเขมรที่ยังคงอัตลักษณ์ ได้แก่ ภาษาพูดใช้ภาษาเขมรท้องถิ่น อาหารการกิน วัฒนธรรมประเพณี เช่น ประเพณีการแซนโดนตาหรือการเซ่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เกิดจากฐานความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ

ภาพที่ 2 สถานที่โดยทั่วไปของบ้านตะโก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพโดย สุรียา คลังฤทธิ์)

หมู่บ้านตะโกมีศาลที่ได้สร้างไว้เพื่อสักการบูชา เพื่อความเป็นมิ่งมงคลและปกป้องรักษาให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งแสดงให้เห็นฐานความเชื่อในเรื่องของวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพื้นที่ป่าทางทิศใต้ของบ้านตะโก เรียกว่า “โคกตาสมาน” สถานที่ดังกล่าวคล้ายกับเป็นร่องรอยของชุมชนโบราณรอบบริเวณเขาพนมรุ้ง โดยมีเรื่องเล่าว่ากลุ่มคนเลี้ยงวัวควายได้ยินเสียงการบรรเลงดนตรีโบราณคล้ายดนตรีไทยเลยพากันวิ่งไปดู โดยวิ่งผ่านโคกตาสมาน แต่เลยไปก็ไม่เห็นอะไรและได้ยินเสียงอีกครั้งในป่า ทำให้ชาวบ้านวิ่งหนีกลับบ้าน เรื่องราวนี้ได้ถูกเล่าต่อกันมาอันเป็นความเชื่อชาวบ้าน

ปัจจุบันบริเวณรอบชุมชนได้มีการไถทำไร่ ทำนา ชาวบ้านได้นำชิ้นส่วนของหินศิลาแลงหรือฐานที่ปรักหักพังไปทำเป็นบ่อน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ทุกวันนี้คงเหลือแต่เนินดินสีเหลืองผืนผ้าเท่านั้น

หนองน้ำตะโกเป็นหนองน้ำที่อยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านตะโก เป็นหนองน้ำที่มีมาแต่โบราณ ได้มีการตั้งศาลเจ้าที่ต่างๆ เนื่องจากมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น การจมน้ำตาย การเห็นผ้าสีสวยลอยบนผิวน้ำชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพรายน้ำที่หลอกล่อชาวบ้าน (สำเร็จ

อินทยุง, สัมภาษณ์, 2560) ตามความเชื่อในเรื่องของวิญญาณอันเป็น
ฐานความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีที่มีมาแต่โบราณของชาวเขมรบ้านตะโกแห่งนี้
แซนพนม (ประเพณีการเซ่นไหว้ตาพนมแห่งเขาพนมรุ้ง)

ประเพณีแซนพนมของชาวเขมรบ้านตะโกกำเนิดขึ้นจากฐาน
ความเชื่อตามแบบฉบับของชาวเขมรแต่โบราณ สื่อสัญลักษณ์คือ “ตา
พนม” เป็นรูปปั้นแกะสลักแทนผู้ชายที่มีอายุหรือแทนผู้อาวุโส ที่ชาว
เขมรให้ความเคารพนับถือ (อ๊อบ อินทยุง, สัมภาษณ์, 2560) ชาวบ้าน
ตะโกได้เลือกตาน้ำหรือต้นน้ำที่เป็นลำธารธรรมชาติที่อยู่ในป่าบนเขา
พนมรุ้ง โดยมีความเชื่อว่าสถานที่ที่มีโบราณสถานและเจียงสงบมักจะเป็น
ที่สิ่งสถิตของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ศาสน์จึงมีชื่อว่า “ศาลตาพนม” (สำเร็จ
อินทยุง, สัมภาษณ์, 2560) และเป็นศูนย์รวมจิตใจแก่ชาวบ้านพร้อมกับ
เป็นสถานที่กลางของชุมชนในการร่วมกันประกอบพิธีกรรมแซนพนมที่
จัดขึ้นปีละครั้ง

ชาวบ้านเชื่อว่าตาพนมนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้
ฝนตกตามฤดูกาลได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้มีน้ำทำอุตสาหกรรมเพื่อการทำ
นา บรรพบุรุษได้นำพาชาวบ้านตะโกปฏิบัติแบบวิญญาณนิยมมาตั้งแต่
โบราณก่อนการเข้าเผยแพร่และขยายของศาสนาพราหมณ์และศาสนา
พุทธในดินแดนแถบอีสานใต้ เป็นการเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติและ การ
ดลบันดาลของดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงทำการอ่อนวอนบูชา
เพื่อให้อำนาจลี้ลับช่วยเหลือ (พระมหาหวมวด สุขกรมโม, 2547: 15)
แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเชื่อที่มีมาแต่ยุคชนพื้นเมืองโบราณที่เชื่อ
การบูชาโลกธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟรวมทั้งต้นไม้และภูเขา หรือวิญญาณ
นิยม โดยมีพิธีบูชาเช่นสรวง (สุนทร ฦ รังสี, 2545: 12)

จุดมุ่งหมายของพิธีกรรม (การเช่นไหว้ตาพนมแห่งเขาพนมรุ้ง)

พิธีกรรมเป็นคำบัญญัติเกี่ยวกับพิธีการพิธีตามประเพณีทางศาสนาหรือในโอกาสสำคัญ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 788) พิธีกรรมอาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ หรือมีส่วนประกอบของหลายศาสนาผสมกัน ทั้งในด้านความเชื่อและการปฏิบัติหรือการประสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกันจนเกือบจะเป็นเนื้อเดียวกัน (สมพร เกษมสุขจรัสแสง, 2526: 47) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตจะเป็นพิธีกรรมที่มุ่งความเจริญรุ่งเรืองต่อชีวิต ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บไม่มีสิ่งชั่วร้ายมารบกวนให้เกิดภัยอันตราย ให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ รวมทั้งให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ (ศิริพร สุขเมธารัตน์, 2535: 400) พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อสนองโลกีย์วิสัยหรือเพื่อความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ โดยถูกต้องตามกฎประเพณีการสั่งสมของวัฒนธรรมและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป เป็นการกระทำที่ปลูกเร้าหรือเรียกร่องให้เกิดปฏิกิริยาอารมณ์ได้ (พระทัย รัตสนโต, 2548: 2)

พิธีกรรมมาจากฐานคติที่เชื่อว่าจะนำมาซึ่งผลแห่งความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ การขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล นอกเหนือจากความต้องการความสำเร็จทางกายภาพแล้ว พิธีกรรมการเช่นพนมก็มีผลในเชิงจิตวิทยาเช่นเดียวกัน เรียกได้ว่ามีผลต่อความมั่นคงทางจิตใจของกลุ่มชาวเขมรบ้านตะโกที่ได้มาประกอบพิธีกรรมร่วมกัน บนวิถีคิดที่เหมือนกันในเชิงวัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เหมือนกัน ความต้องการความสำเร็จหรือความอุดมสมบูรณ์เหมือนกัน เรียกว่าฐานคิดร่วมกัน เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพร้อมเพรียงกัน

พิธีกรรมแซนพนมหรือการเซ่นไหว้บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง มีผลต่อการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมหรือความเชื่อร่วมกันทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่น มั่นคงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (นภาพารี นำเบ็ญจพล และอมรรัตน์ จันทรเพ็ญจิต, 2537: 43-56) ตาพนมจึงเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์แทนความหมายเชิงเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในลักษณะการเป็นที่พึ่งทางใจในยามที่เจอหรือประสบพบเจอปัญหาในสิ่งที่ยากจะแก้ไขได้ เช่น ฟ้าฝนแล้ง

องค์ประกอบของพิธีกรรม

พิธีกรรมแซนพนมมีการจัดเตรียมตามระเบียบขั้นตอน ซึ่งบ่งบอกถึงเจตนารมณ์ของขั้นตอนพิธีกรรมแต่ละประเภท (ศิริพร สุขุมธารัตน์, 2554: 367) องค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

1. สถานที่และเวลาในการประกอบพิธีกรรม

ชุมชนบ้านตะโกประกอบพิธีกรรมที่ศาลตาพนม ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาพนมรุ้งหรือเป็นตาน้ำ ลำธาร ธรรมชาติของป่าเขาแห่งนี้นั้นเอง ตาพนมจึงเป็นเสมือนหนึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้พิทักษ์รักษาธรรมชาติและควบคุมสมบูรณ ผู้บ่าบัดทุกข์บำรุงสุขตามความเชื่อของชาวเขมรบ้านตะโก

กำหนดการในการจัดงานนั้นจะไม่ตายตัว จัดตามความพร้อมตามการตกลงกันของชาวบ้าน แต่ส่วนมากจะเป็นช่วงก่อนฤดูฝนหรือเดือนพฤษภาคมของทุกปี เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรม ชาวบ้านจะแห่ลงมาที่ชุมชนเพื่อเซ่นไหว้ศาลประจำหมู่บ้านและต่อมาอีกวันรุ่งขึ้นชาวชุมชนจะเตรียมสิ่งของไปทำบุญตอนเช้า

2. เครื่องประกอบพิธีกรรม

ชาวบ้านตะโกจะใช้สิ่งของในการเซ่นไหว้ คือสิ่งที่ทำได้และใช้สอยในชีวิตประจำของชาวบ้านนั้นเอง เช่น อาหารเพื่อการเซ่นไหว้

ได้แก่ หมู เห็ด เป็ด ไก่ ขนมห ข้าวต้ม เหล้า และประเภทเครื่องบูชา
ได้แก่ ดอกไม้และของหอมต่างๆ เช่น แป้ง น้ำอบ น้ำหอม และอื่นๆ เช่น
หมาก พลูและบุหรี ส่วนนี้เป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธีกรรมการ
เช่นไหว้และชาวบ้านได้เพิ่มกิจกรรมเพื่อความบันเทิงในลักษณะรถ
ขบวนแห่แบบเครื่องดนตรีเพื่อให้กลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมประเพณีแห่
และเช่นไหว้ได้ร่วมกันสนุกสนานตามสมัยนิยม

3. ผู้ประกอบและผู้ร่วมพิธีกรรม

ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมแผนพม เรียกว่า“อาจารย์”ที่
ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในความอาวุโสและเป็นผู้มีทักษะพิเศษใน
เรื่องการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ชาวเขมรบ้านตะโกและชุมชนโดยรอบ
เป็นผู้ร่วมพิธีกรรมในการเช่นไหว้ดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของตาพนม

ภาพที่ 3 จุดตาน้ำที่เช่นไหว้ตาพนมของชาวเขมรบ้านตะโก อำเภอ
ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพโดย ยโสธรา ศิริภาพระภากร)

ภาพที่ 4 เครื่องเซ่นไหว้ตาพนมของชาวเขมרב้านตะโก
ประโคนชัย บุรีรัมย์ (ภาพโดย สุรียา คลังฤทธิ์)

การบวงสรวงเซ่นไหว้ยังเป็น การขอความอุดมสมบูรณ์ของน้ำท่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับความ ต้องการเกี่ยวกับปัจจัยสี่หรือการทำมาหากินของชาวเขมรในชุมชนการเกษตรกรรมนั่นเอง

ดนตรีประกอบกิจกรรมการแห่บวงสรวงประเพณีแซนพนม

1. เครื่องดนตรี

ชาวบ้านใช้เครื่องดนตรีพื้นถิ่นคือ “กันตริ้ม” และยังมีกลอง ฉิ่ง ฉาบ ปี่และซอ ร่วมกันเป็นกองขบวนแห่เดินขึ้นไปภูเขาคพนมรุ่งเพื่อไป ประกอบพิธีในการบวงสรวง หลังจากการเซ่นไหว้ ณ ต้นน้ำตาพนม เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการแห่ขบวนกลับมายังชุมชนเพื่อสักการะศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ในระหว่างทางก็จะมีแห่ร้องฟ้อนรำของชาวบ้านและ มีการละเล่นเพื่อความเพลิดเพลิน คือ การจับคนโยนลงบ่อโคลนอันเป็นการหยอกล้อกันเพื่อความสนุกสนาน

2. ทำนองดนตรี

ทำนองดนตรีของชาวเขมרב้านตะโก จะใช้ทำนองเพื่อให้เกิดความคึกครื้น สนุกสนาน รื่นเริงและมีการล้อทำนองของเพลงลูกทุ่งใน

อดีต เช่น ไวพจน์ เพชรสุพรรณและ ชาย เมืองสิงห์หรือก็มีการเล่น ทำนองดนตรีแบบสามช่าหรือแนวกันตรึมแบบตำรับเขมร อัตลักษณ์ เพลงกันตรึมนั้นจะใช้เครื่องดนตรีแบบพื้นบ้านในการให้จังหวะหรือ ทำนอง (สำเร็จ อินทยุง. 11 กุมภาพันธ์ 2560)

3. เนื้อเพลงและการร้อง

คำร้องแบบกันตรึมประกอบเสียงดนตรีนั้นจะใช้คำร้องที่เป็น ภาษาเขมรพื้นเมือง ยกตัวอย่างบทร้องในการแห่ที่เป็นภาษาเขมรคือ “ตรูเอ๋ยตรู ตูตะไตรปะตัว พอเนียงเต็ลั่ว ไตรปะตัวก็โจ้ลตรู” โดยใช้ ทำนองสนุกๆ ตามจังหวะดนตรี

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คติความเชื่อของชาวเขมรบ้านตะโก มีความเชื่อในเรื่องตา พนมว่าเป็นผู้มีอำนาจที่สามารถให้คุณหรือให้โทษได้ หากผู้ใดละเลยไม่ ปฏิบัติตามประเพณีแผนพนม เหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดหรือโทษและความ ทุกข์อาจเกิดขึ้น เช่น ความแห้งแล้ง ความอดอยากเกี่ยวกับเรื่องข้าว ปลาอาหาร (อวย จาบประโคน, 11 มกราคม 2560) วิธีแห่งความเชื่อ เหล่านี้จึงได้กลายมาเป็นสิ่งที่ไม่พึงปฏิบัติของชาวเขมรบ้านตะโกหรือ เรียกได้ว่าเสมือนหนึ่งเป็นข้อห้าม (taboo) หรือสิ่งไม่ควรปฏิบัติหรือไม่ ควรละเลย กล่าวได้ว่าความเชื่อพิธีกรรมซึ่งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานภูมิ ปัญญาของชาวเขมรโบราณมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของ คนในสังคม

นอกจากนั้น การประกอบอาชีพของชาวบ้านต้องพึ่งพิงอาศัยน้ำ จากธรรมชาติหรือฝนฟ้า จึงผูกโยงความเชื่อตาพนมและการประกอบ อาชีพการทำนาเข้าด้วยกันบนฐานเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์เชิงอำนาจ

ที่สามารถลดบันดาลให้ฟ้าฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลได้ เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์

ประเพณีแซนพนมจึงสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 3 มิติดังนี้

มิติที่ 1 เป็นภูมิปัญญาในลักษณะการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม

มิติที่ 2 เป็นภูมิปัญญาในลักษณะการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือคนในชุมชนด้วยตนเอง สิ่งที่สื่อออกมาได้คือกิจกรรมหรือสิ่งที่พึงปฏิบัติที่มาจากฐานความเชื่อจนได้กลายเป็นจารีตหรือประเพณีที่ได้ปฏิบัติร่วมกันทั้งชุมชน

มิติที่ 3 เป็นภูมิปัญญาในลักษณะการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติในลักษณะของความเชื่อ “ตาพนม” และประเพณี “แซนพนม” หรือประเพณีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษชาวพนมรุ้ง การพัฒนาสู่ศิลปะการแสดง บทประพันธ์ และผลิตภัณฑ์

ประเพณีแซนพนมเป็นภูมิปัญญาชาวเขมรโบราณที่มีคุณค่าควรการอนุรักษ์และสืบสาน โดยอาจจะพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงประกอบแสงสีเสียงหรือพัฒนาเป็นสัญลักษณ์บนผลิตภัณฑ์ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งควรเกิดจากการบูรณาการและพัฒนาร่วมกันขององค์กรทั้งรัฐ เอกชนและหน่วยงานด้านการศึกษา แนวทางการพัฒนามีดังนี้

1) ประกอบสร้างเป็นศิลปะการแสดงประกอบแสง สี เสียง “ชุดสืบสานตำนานตาพนม”

การประกอบสร้างทำได้โดยการสร้างเรื่องราว (story) ของเรื่องตาพนมขึ้นมาในรูปของการแสดงเพื่อการเผยแพร่ความเชื่อ

วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวเขมร เพื่อให้คนได้รับทราบ ตั้งแต่ วัตถุประสงค์ของการบวงสรวง กิจกรรมการเช่นไหว้ อุปกรณ์ที่ใช้ในการ ประกอบพิธีกรรม

นอกจากนั้น ยังอาจจะสร้างบทประพันธ์ที่มีเนื้อหาสาระ เรื่องทางจิตวิญญาณคือการอนุรักษ์ป่า ผ่านความเชื่อของชาวบ้าน โดย อาจจะแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ คือบ้านเมืองแห้งแล้ง ชาวบ้านไม่มีขวัญกำลังใจหรือที่พึ่ง จึงหันไปหาตาพนม (สำเร็จ อินทยุง, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

2) ประกอบสร้างเป็นสัญลักษณ์ตาพนมบนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

การสร้างสัญลักษณ์ตาพนมบนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นจะเป็นการ เผยแพร่เรื่องราวและประเพณีบวงสรวงแผนพมของชาวบ้าน สัญลักษณ์ตาพนมอาจจะหมายถึงการอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำ ด้วยการใช้ ระบบฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมแบบชาวบ้าน หรือมีการนำ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องมาใช้ร่วมกัน เช่น เทวดาอารักษ์ (สำเร็จ อินทยุง, 11 กุมภาพันธ์ 2560) สัญลักษณ์ต่างๆ นี้ควรนำมาใช้บนผลิตภัณฑ์ของ ท้องถิ่น เช่น เสื้อฮอกก หรือตะกร้าหวาย เป็นต้น

สรุป

ประเพณีแผนพมเป็นภูมิปัญญาเขมรโบราณที่มีมิติ ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ คน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นบ่อเกิดแห่ง การอ่อนน้อมหรือการเช่นไหว้ดวงวิญญาณเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ของ น้ำ เนื่องจากการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงอาศัยน้ำจาก ธรรมชาติหรือฝนฟ้า จึงผูกโยงความเชื่อตาพนมและการประกอบอาชีพ การทำนาเข้าด้วยกัน ฐานความเชื่อได้กลายเป็นจารีตหรือประเพณีที่ได้

ปฏิบัติร่วมกันทั้งชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมถึงวัฒนธรรมร่วมกัน และ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

พระเกียรติยศ อุตตสนโต. (2548). การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง: กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหวมวด สุกกธมโม. (2547). ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

นภาจारी นำเบ็ญจพล และอมรรรัตน์ จันทร์เพ็ญจิต. จิตวิทยาศาสนา ความเชื่อและความจริง. กรุงเทพฯ : กองทุน ปี.ทราเวน.

ศิริพร สุเมธรัตน์. (2554). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, โรงพิมพ์ ส.พันธ์เพ็ญ.

สมพร เกษมสุขจรัสแสง. (2526). การผสมทางวัฒนธรรมของลาวโขงหรือไทยโขง. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

สุนทร ณ รังสี. (2545). ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

สำเร็จ โกวิท. 12 มกราคม 2560. สัมภาษณ์.

สำเร็จ อินทยุง. 11 กุมภาพันธ์ 2560. สัมภาษณ์.

อীব อินทยุง. 11 มกราคม 2560. สัมภาษณ์.

อวย จาบประโคน. 11 มกราคม 2560. สัมภาษณ์.